

mégiscsak le kell írni: mindez (bár a halál minden életművet kerekké tesz) töredékes. Felmérhetetlen, hogy mit vitt magával, hiszen az általa megélt idők szellemi életének titkairól kevesen tudtak nála többet. Azért olyan fájdalmas ez, mert e korszak működésében a jelentéktelen dolgokat túldokumentálták, miközben emberek és művek sorsáról titokban döntöttek, s a lényegét elkonspirálták. Így az egykori szóbeli információk (ha úgy tetszik: értelmiségi pletykák) ismerete nélkül, pusztán az írásos forrásokra hagyatkozva e kor története nem rekonstruálható. Domokos Máttyás egyike volt azoknak, akiknek mindezt nem is kellett rekonstruálniuk, mert bennük elevenen élt e dolgok ismerete. E tudásának rögzítésére, áthagyományozására már nem jutott ideje. Többször próbáltam meggyőzni arról, hogy ne csak az értékre figyelve írja meg emlékeit, hanem örökítse meg azt a sötétséget, amelyik – egyebek közt – még az ő tehetségének kibontakoztatását is oly sikeresen akadályozta. Ezt, bár jó néhány írásában adott némi betekintést ebbe a szomorú világba, végül nem tette meg, bizonyító értékű dokumentumok hiányára hivatkozott, jogi érveket sorolt. Így utólag azt hiszem, hogy nem aggodalmi, hanem undora akadályozta meg azt, hogy ilyen irányú tudását is továbbadja. Meglehet, igaza volt, és jobb az utókornak nem ismerni azt a szutyoktentert, amin nemzedékének navigálnia kellett.

Meg kell szokni, hogy mostantól már nem neki, hanem az emlékének írunk.

Sárközi Máttyás

KOSZORÚ HELYETT

Tizenhét nap Budapesten. Szerda délután Réz főszerkesztő úrnál holmi *Holmi*-ügyekben. Csörög a mobil.

– A druszád van itt, beszélgetünk – szól a telefonba a házigazda, majd hozzám fordul: – Átjön!

Tíz perc sem telik belé, s betoppan Domokos Matyi.

Csak néhány köbcenti whisky nyalogatunk, de stimulálás nélkül is békebeli nagy purparlé veszi kezdetét: irodalomtörténeti adalék-anekdota a főszerkesztő kalandjáról mecénásával, Ligeti György gyászolása, mi újság Angliában, miért becsülendők egyes kortársaink, és miért hitvány alakok mások, készülő tévéfilm Sárközi Mártáról, majd – minden pletyka kimerülvén – magasröptű eszmecsere az emberi beszéd kezdeteiről s arról, hogy vajh' miért nem hasonló legalább az alapfogalmak elnevezése a különböző nyelvekben. Szinte semmi politika. Domokos Matyi energikusan érvel, gesztikulál is hozzá, mondatai nyomdakészek, olykor megenged magának egy kis fanyar ferde mosolyt. Nem öreg. Lehetne akár ötvennyolc s nem hetvennyolc.

Szép itt. Fentről a Margit híd pesti hídfőjének sürgését látni, a hömpölygő folyót, a dús lombú szigeteket, a budai hegyek házakkal pettyegedett, szelíd vonulatát. Az ég kék.

Domokos Matyi kérdi Réz Pált, mikor jelenik meg írása a lapban Csernus Tibor HÁROM LEKTOR című korszakos festményéről. A Hungária (korábban és később New York) kávéház asztalánál három ifjút ábrázol ez a kép: balról a könyöklő Vajda Miklóst, közé-

pen a nagyon sovány Domokos Máttyást, jobbról a virítón vörös Réz Pált. Persze nem a kávéházban festette Csernus, hanem a Dráva utcai műtermében. A dátum 1955.

'55-ben, s az azt megelőző néhány évben legalább hetente egyszer találkoztam Domokos Matyival, vagy a zugligeti házikonkban, vagy a városban (például a New York-palota mögötti, akkoriban igencsak harmadosztályú Kullacs vendéglőben), vagy éppen a Pilis erdeiben, mert anyám kezdeményezésére jó időben gyakran kirándultunk kis társasággal a hétvégeken. Matyi keszeg volt, de szívós és sportos. Feledhetetlen emlék, amikor Vargyas Lajossal futóversenyt rendeztek az erdei tisztáson, s nem vitás, hogy Matyi győzött volna, ha lába elé nem kerül az a bizonyos fadarab, amelyen elbotolva hat métert repült a levegőben.

A *Válasz-íjak* közül ő volt a legeszesebb.

'56-os távozásom után hosszú évekig nem találkoztunk, majd végre eljutott Londonig. Anyám haláláig sűrűn értesülhettem irodalmi és magánéleti kalandjairól, a Zugligetből érkező levelek útján. Idővel ismét publikálási lehetőségeket kapott, olvashattam az esszéit, kritikáit, tanulmányait. Az 1977-es *UGYANARRÓL MÁSKÉPPEN*-t ezzel a kommentárral küldte el: „*Megpróbáltam egy sereg dologról másképpen beszélni, mint nálunk szokás; persze, még seregebb dologról ugyanúgy hallgatok, mint eddig.*”

Úgy tudom, nem nagyon szeretett utazni, de Marával elmerészkedett Londonig, s üdvözölt Porecból, „az illyr Rivieráról”, majd Pisából, hol tapasztalták, hogy „*a világ szépe lassacskán hozzáférődül a képen látható toronyhoz.*”

A novellásköteteimet sorra postáztam neki, s becsületos elemzést küldött mindahányról.

1980-ban gratuláltam a József Attila-díjához. Imigyen válaszolt május 26-án: „*Természetesen, mindig jelenvaló – istenáldotta és istenverte – lustaságom mellett most még szántszándékkal is várahoztam ennek a levélnek a megírásával, ti. úgy tartja az Új Idők lexikona mellé kiadott illemkódex, hogy gratuláló levelet nem illik megköszönni, tehát én sem akartam véteni az illem ellen (meg, persze, nem akartam abba a látszatba se keveredni, mintha azt képzelném, hogy ezzel az aktussal történt is valóban valami velem. Ne érts félre: nem sírok miatta – ahogy ez sikk egyébként a kis Duna mentében –, de pontosan tudom, hogy ettől még nem tudok jobban dolgozni, pláne: jobban »írni«!, viszont könnyen megnyitja annak a lehetőségét, hogy mindazt, amit eddig csináltam, illetve nem csináltam, ezután rosszabbul csináljam, abban a hiszemben, hogy nekem most már pátensem van arra, hogy amit csinállok, azt csak jól csinálhatom.*”

1983-ban meghalt Illyés Gyula, aki emberként is, íróként is nagyon sokat jelentett Matyinak. Azt írta az én nyugati megemlékezéseimre reagálva megint csak május 26-án: „*Nagyon furcsa nélküle. Minden megváltozott. Vele függetlenségünk illúziójának a maradéka szállt a sírba, s nem frázis, hogy új időszámítás kezdődött el azóta. (Persze kérdés, hogy érdemes-e számon tartani az időt, amit az idő hoz attól kezdve, hogy a magyar irodalom aranykorának az utolsó napja is eltűnt a horizontról.)*”

Azután talált még fényes csillagokat az irodalom egén.

S elkövetkezett az önkény hanyatlása, Nagy Imre újratemetése. 1989. június 15-én írta Matyi Londonba: „*Holnap itt, temetés örvén, nagy ünnepegek kezdődnek. A pártsajtóban olvastam, hogy Kopácsi is hazaérkezett az 56-os hősök közül (a kifejezés onnan), itt lesz ünnepség, ott lesz ünnepség [...] Így válik a magyar történelem talán legnagyobb e századi tragédiája protokollárisan szabályozott divatrevüvé. Hogy is mondta anyád, egy egykori zsidó rokont idézve? – Elment a kedvem az egész temetéstől!*”

Hamarosan újból személyesen találkozhattunk Budapesten. Domokos Matyi gondozta az Osiris Kiadónál Molnár Ferenc-monográfiám megjelentetését. A *Holmi Füst* Milán-dokumentumaimat közölte, s részletet a monográfiából. Domokos ekkor biz-

tatólag írta, 1994. október 29-én: „*Látod, mégis érdemes volt disszidálni! (Hazajönni? hm, hm... Mert hol a haza? a »magasban«, a »gödörben«, vagy hol?)*”

Már 1996-ban említette a Csernus-festményt. December 14-i leveléből idézek: „*Tervezem még megírni Csernus Három lektor c. képének igen tanulságos történetét is, amely egészen 1988-ig nem jutott nyugvópontra (s e kép egy feljelentés következtében R. elvtárs színe elé is odakerült, 1956 tavaszán...)*”

Tíz esztendővel később úgy látszik elkészült a tanulmány a lektorok keletkezéstörténetéről, a szerdai együttlét során szó esett róla Réz Palinál.

Csütörtökön felhívtam Gózon Ákos barátomat: „*A Holmiban megjelenik Domokos Mátyás írása a jövőre nyolcvanéves Csernus Tibor egyik legjelentősebb festményéről. Még hál' istennek köztünk jár a három lektor. Trombitáld össze őket a csillogó-villogó, megújult New York kávéházba, s beszéltesd mindhármukat a kamera előtt. Jó kis műsor születhet ebből...*”

Ákos lelkesedett az ötletért.

Pénteken Domokos Matyi meghalt.

Balázs Zoltán

UTÓPIA ÉS DISZTÓPIA

I. Bevezetés

Az utópia fogalmát rendszerint úgy értjük, mint a vágyott, áhított jövő képét vagy akár egyenesen tervrajzát. A disztópia ezzel szemben a félt, elkerülni vágyott jövő képét és megvalósítási lehetőségeinek a számbavételét jelenti. Az utópia a haladásba és felvilágosodásba vetett hithez tartozik inkább, míg a disztópiákat a haladásba vetett hitből való kiábrándulás vagy az iránta eleve meglévő szkepszis élteti. Nem lehet csodálkozni azon, hogy a XX. század legmeggyőzőbb és irodalmilag is legjobban sikerült, jövőről írott művei – gondoljunk Orwellre, Zamjatinra és Huxleyra – a disztópia műfaját képviselik. Itt azonban két olyan művet szeretnék boncolgatni, amelyek egyszerre képviselik mindkét műfajt: ennek klasszikusát, Swift GULLIVER-ének negyedik utazását; valamint Szathmári Sándor KAZOHINIÁ-ját, amelynek főhőse ugyancsak Gulliver.¹ Mindkét regény irodalmi érdekességét és szellemi feszültségét elsősorban az adja, hogy bennük két, egymást tükröző, közvetlenül egymás mellett létező, de egymást semmilyen értelemben megérteni nem képes társadalomról van szó. Nem filozófiai értekezések, vagyis nem érvelésük, hanem fölismeréseik és bizonyos összefüggések végiggondolása miatt fontosak. Ezek az összefüggések ráadásul nem feltétlenül a szerzők szándéka-it tükrözik; könnyen lehetséges, hogy adott esetben azok ellen fordulnak. Politikai filozófiai szempontból éppen azért elgondolkodtatóak, mert az utópia és a disztópia idézett fogalmainak az egyértelmű jelentését több szempontból is megkérdőjelezzik,

¹ A két könyv itt használt kiadása: Jonathan Swift: GULLIVER UTAZÁSÁI. Európa, 1999. Szathmári Sándor: KAZOHINIA. Magvető, 1980.